

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Opiskelijakirjaston verkkojulkaisu 2009

Hedelmällisen tiedon jäljillä – teemakirjoitukset tutkimuksen lähteinä

Hilkka Helsti

Polkuja etnologian menetelmiin

Pirjo Korhokangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala(toim.)

Helsinki: Ethnos ry 2005

s. 148-159

Tämä aineisto on julkaistu verkossa oikeudenhaltijoiden luvalla. Aineistoa ei saa kopioida, levittää tai saattaa muuten yleisön saataviin ilman oikeudenhaltijoiden lupaa. Aineiston verkko-osoitteeseen saa viitata vapaasti. Aineistoa saa opiskelua, opettamista ja tutkimusta varten tulostaa omaan käyttöön muutamia kappaleita.

www.helsinki.fi/opiskelijakirjasto
opiskelijakirjasto-info@helsinki.fi

Pirjo Korkiakangas
Pia Olsson
Helena Ruotsala (toim.)

POLKUJA ETNOLOGIAN MENETELMIIN

ETHNOS RY • HELSINKI

ETHNOS-TOIMITE 11

Toimittajat: Pirjo Korhokangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala

Teoksen julkaisemista ovat tukeneet Seurasaarisäätiön Emil ja Lempi Hietasen rahasto sekä Opetusministeriö. Kirjoittajat ovat luovuttaneet artikkelinsa palkkiotta julkaisun käyttöön.

Taitto: Tieteellisten seurain valtuuskunta

Kannen suunnittelu: Ville Korhokangas

ISBN: 951-96345-4-1

ISSN: 0957-511X

Gummerus Oy, Saarijärvi 2005

HEDELMÄLLISEN TIEDON JÄLJILLÄ – TEEMAKIRJOITUKSET TUTKIMUKSEN LÄHTEINÄ

Hilkka Helsti
.....

Ensimmäinen kosketukseni teemakirjoitusaineistoon ajoittuu parinkymmenen vuoden taakse. Helsingin yliopiston kansatieteen laitos ja Oy Yleisradio Ab järjestivät tuolloin suomalaisen televisiotoiminnan 25-vuotisen taipaleen tiimoilta kirjoituskilpailun otsikolla *Kun TV tuli taloon*. Tarkoituksena oli kerätä muistitietoa television tulosta Suomeen ja sen vaikutuksesta ihmisten arkielämään. Sain olla suunnittelemassa keruuvetoomusta, ja kirjoitusten saavuttua tehtäväni oli valita niiden joukosta ehdokkaita varsinaista palkintoraatia varten. Kaiken päätteeksi minun piti vielä tehdä aiheesta pro gradu -tutkielma.

Tehtävistä kaksi ensimmäistä sujuivat suhteellisen helposti ja sovitussa aikataulussa. Aineisto oli tavattoman kiinnostavaa ja kansatieteellistä mielikuviutusta herättävää. Pro gradusta sen sijaan ei tahtonut tulla millään valmista. Itse asiassa se oli vuosikausia heitteillä milloin mistäkin syystä. Pohjimmaisoin heitteillejätön syy oli luultavasti se, että en oikeastaan osannut ratkaista tutkimuksen tekemiseen liittyviä metodologisia ongelmia. Kuilu taitojeni ja haaveitteni välillä oli liian suuri. Puolustukseksi on sanottava, että muistitietoaineiston käyttöön liittyvää kirjallisuutta ei vielä noihin aikoihin ollut kovinkaan runsaasti ilmestynyt. Sitäkään mitä oli, en pitkiin aikoihin löytänyt. Jonkinlaiseksi käännekohtaksi pro gradun teossa muodostuikin tutustuminen Paul Thompsonin klassikkoon *The Voice of the Past* (1988).

Ensimmäinen neuvoni onkin: etsi aiheeseesi ja tutkimusmetodeihin liittyvää tutkimuskirjallisuutta heti alkuun. Pyörää ei kannata keksiä uudelleen – tutkijan täytyy tutustua ensin siihen, mitä muut asiasta ja sen liepeiltä ovat kirjoittaneet. Humanistinen tutkimus on olemukseltaan keskustelua aineistojen (tutkittavien ihmisten), muiden tutkijoiden ja lukevan yleisön kanssa. Kirjaetsinnöissä pääset alkuun esimerkiksi kirjastojen hakupalvelujen asiasanoja käyttämällä ja tutkimusten lähde luetteloista. Kohtuus tietenkin tässäkin – proseminariesitelmää varten ei tarvitse lukea hyllymetreittäin. Opinnäytteiden ohjaajien työhön kuuluu opiskelijan opastaminen lähteiden äärelle. Jos ohjaajasi ei ole perillä tutkimastasi aiheesta tai siihen liittyvästä metodologiasta, kannattaa tutustua kyseisen aiheen asiantuntijoihin ja tarvittaessa pyytää heiltä neuvoja.

Tämän artikkelin tarkoituksena on auttaa opiskelijaa, joka tekee opinnäytettä teemakirjoitusaineistosta. Olen kirjoittanut sen muistellen omia vaikeuksiani ja ongelmiani, jotka olivat jokseenkin perustavanlaatuisia, kuten: Mitä tällainen aineisto on? Miten sitä voi tutkia? Lyhyt esitykseni kattaa vain pienen osan ongelmakentästä. Näin ollen kehotan lukijaa tutustumaan viime vuosina tehtyihin tutkimuksiin, joissa on pohdittu teemakirjoittamiseen liittyviä kysymyksiä¹.

Mitä on teemakirjoittaminen?

Teemakirjoittaminen linkkiytyy muihin, osin päällekkäisiin käsitteisiin, kuten muistitieto, omaelämäkerrallinen muistelu ja kirjoittaminen, muistelukerronta, kokemuskerronta, kansanhistoria ja suullinen historia (ks. Peltonen 1996, 31–47). Kaikilla näillä viitataan mm. historian ja kulttuurintutkijoiden käyttämiin aineistoihin, jotka pohjautuvat tavallisten ihmisten kokemuksiin ja kerrontaan. Tämänäyttymiset aineistot syntyvät useimmiten tutkijoiden ja kertojien yhteistyön tuloksena, joko haastattelun tai kirjoitusvetoituksen myötä. Toisaalta on selvää, että ihmiset muistelevat, kertovat kokemuksistaan ja kirjoittavat elämäkertoja myös täysin tutkijoista riippumatta. Kysymys on yleisinhimillisestä tarpeesta järjestää kokemuksia narratiiviseen, tarinalliseen muotoon. On sanottu, että ihmiselämä on elettyjen, koettujen ja kerrottujen tarinoiden kudelman (Hänninen 1999, 15).

Tarina voidaan yksinkertaisimmillaan määritellä Aristoteleen (1994, 27–33) tapaan ajalliseksi kokonaisuudeksi, jossa on alku, keskikohta ja loppu.² Tarina koostuu vähintään kahdesta tapahtumasta, joista kumpikaan ei loogisesti edellytä toista. Juoni muodostaa kokonaisuuden, johon nähden erilliset osat saavat merkityksensä. Tarinan ja elämän välillä voi nähdä rakenteellisen vastaavuuden: molemmilla on alkunsa, käännekohtansa, jännitteensä ja päätöksensä. Ehkä juuri siksi elämäntarina onkin niin suosittu tarinatyyppi. Toisaalta ihminen elää elämänsä sosiaalisen tarinavarannon keskellä ja osallistuu sen tuottamiseen ja tulkitsemiseen kaiken aikaa. Myös pienet hetket voivat tarinoitua tai tulkitsetua tarinallisesti. (Vrt. Hänninen 1999, 19–26.) Käsitys tarinallisuudesta inhimillistä elämää ja sen tapahtumia koskevana ymmärryksen muotona on levinnyt kulttuurintutkimuksen ohella monille eri tieteenaloille, kuten historian, politiikan ja terveyden tutkimukseen, filosofiaan, psykologiaan ja sosiologiaan (ks. Hyvärinen 1998; Hänninen 1999; Kalela 2000).

Teemakirjoituskilpailun järjestäminen on yksi tapa saada ihmiset kertomaan tarinoita omasta elämästään ja kokemuspiiristään. Aineistoa tarvitseva tutkija esittää yleisölle ja/tai keruusta vastaavan instituution vastaajaverkostolle joukon kysymyksiä kirjoittamisen virikkeeksi. Tutkittavat aiheet ovat vaihdelleet alkoholinkäy-

töstä naisen asemaan ja kuppauksesta elämäkertoihin. Mitä tahansa verbalisoitavissa olevaa aihetta voidaan tutkia teemakirjoittamisen avulla. Se on erityisen hedelmällinen aineiston hankintatapa arkaluonteisissa aiheissa, joista olisi vaikeaa saada tietoa esimerkiksi haastattelemalla. Teemakirjoituskilpailut ovat olleet varsin suosittuja, niiden avulla on koottu valtavat aineistot mm. Museoviraston, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Työväen Arkiston ja Kansan Arkiston kokoelmiin.

Satu Apo on kehittänyt termin *teemakirjoittaminen* analogiseksi teemahaastattelulle (1995, 173–174; teemahaastatteluista ks. Hirsjärvi & Hurme 1985.) Aikaisemmin on puhuttu myös kansatieteellisistä kyselyistä ja perinteen keruusta. Viimeksi mainitut käsitteet ovat kuitenkin jossain määrin harhaanjohtavia. Ne sisältävät impliittisesti käsityksen, että 'tieto' tai 'perinne' olisi sellaisenaan valmiina jossakin, se olisi vain kerättävä kuin omenat puusta (Pöysä 1997, 39). Teemakirjoittamista koskeva tutkimus kuitenkin osoittaa, että muistelukerronta rakentuu monista aineksista kerrontatilanteen ja kuuntelijan/lukijan asettaessa sille omat ehtonsa. On todettu, että kirjoittavien kertojien oletukset perinnettä keräävästä arkistosta ja kertomuksen lukijasta vaikuttavat niin kertomuksen sisältövalintoihin kuin kerronnan keinoihin. Myös jostain aihepiiristä vaikeneminen voi olla arkistokohtaista. Arkistot ja tutkijat ovat mukana tässä dialogissa, ne ovat väistämättä luomassa käsityksiä siitä, mitä kulttuuri, perinne ja historia ovat ja miten niitä tulee kuvailla. (Lilja 1996, 191–202, 237; Peltonen 1996, 132–133.)

Minkä tähden ihmiset niin mielellään kertovat menneestä ja osallistuvat kirjoituskilpailuihin? Kirjoittajat eivät toimi suinkaan vain tutkijoiden päämäärien toteuttamiseksi, vaan heillä on myös aivan omat syynsä tarttua kynään. Kertojat muistelevat mieluiten henkilökohtaisesti merkityksellisiä asioita ja rakentavat näin myös omaa identiteettiään. (Fentress & Wickham 1992, 88; Hänninen 1999, 58–71.) Monia kiehtoo myös *kansanhistoria*, mahdollisuus oman yhteisönsä historian kirjoittamiseen ja sen kulttuurin kuvaukseen (Kalela 1984, 179–182; Knuuttila 1984, 134–135).

Teemakirjoitusaineiston kiinnostavuus tutkijan kannalta on juuri siinä, että kirjoittajat ilmaisevat kertoessaan omat kognitiiviset jäsennyksensä ja tulkintansa tutkimuskohteesta (Apo 1995, 176). Tutkija puolestaan vertailee ja tulkitsee uudelleen informanttien tulkintoja ja heidän tapaansa kertoa. Tarkastelun kohteena voivat olla yhtä hyvin arkielämän eri puolet, kuin myös kertojien suhde merkittäviin historiallisiin tapahtumiin, kuten sotiin.

Teemakirjoitusaineistojen hankkiminen

Muistitietoa keräävissä arkistoissa on runsaasti vain osittain hyödynnettyjä teemakirjoituskokoelmia. Laajan aineiston tyhjentäminen yhden pro gradun tai väitöskirjan puitteissa onkin mahdotonta – teemakirjoitusten sisältörikkaus mahdollistaa aina uusien kysymysten esittämisen niille erilaisten tutkimusintressien mukaisesti.

Jos jo kerätyistä aineistoista ei löydy sopivaa tutkittavaa, voi aina yrittää järjestää oman kyselyn yhteistyössä jonkin arkiston ja/tai lehdistön kanssa. Ensimmäisenä tutkimuksellisenä tehtävänä on tällöin kansalaisille osoitetun kirjoitusvetoomuksen laatiminen. Vetoomusta laatiessa kannattaa ottaa huomioon se, että valtaosa kirjoittajista ei yleensä tule suoraan vastanneeksi esitettyihin kysymyksiin. Ne todellakin toimivat vain virikkeenä kirjoittajille, jotka vauhtiin päästyään hahmottavat ongelmakentän aivan omalla tavallaan. Ja hyvä näin. Tutkija on kuitenkin yleensä, ainakin aluksi, se tietämätön osapuoli. Alustavat kysymyksenasettelut joutuvatkin usein roskakoriin kyselyvastausten lukemisen jälkeen. Kenttä alkaa hahmottua aivan uudella tavalla. Kysymysten on syytä olla melko laaja-alaisia, eivätkä ne saa olla tietenkään vain tietyille poluille johdattelevia.

Teemakirjoitusaineistossa tutkimuksen kohteena olevat seikat tulevat yleensä monipuolisesti kuvatuksi. Haastatteluilla olisi yhden ihmisen aivan mahdotonta kääntä satojen ihmisten puoleen ja saavuttaa näitä tekstejä vastaava perusteellisuuden ja luottamuksellisuuden taso. Kirjoittajat ovat ryhtyneet työhönsä vapaaehtoisesti, oman kiinnostuksensa ja elämäkokemuksensa puitteissa. Teemakirjoittaminen tuottaakin tutkijalle moniäänisen yleiskuvan, jossa yksityiskohdat on liitetty laajempiin kehyksiin, osaksi kertojen ja heidän lähipiirinsä elämää ja sen muuttumista.

Aineistojen edustavuus

Tutkija joutuu aina arvioimaan aineiston edustavuutta suhteessa tutkimaansa aiheeseen. Onkin syytä kysyä, minkälaiset ihmiset osallistuvat kirjoituskilpailuihin ja jättävätkö jotkut merkittävät ryhmät kirjoittamisen ja muistelemisen sikseen.

Kirjoittavat kertojat ovat jokseenkin harjaantuneita kirjoittajia. Hyvä kirjoitustaito on Suomessa pitkäaikaisen kansansivistystyön ja oppivelvollisuuden myötä suhteellisen tavallinen ominaisuus eikä se enää jaa ihmisiä karkeasti eri yhteiskuntaluokkiin. Jokainen teemakirjoitusaineistoja lukenut tietää, että muun muassa (entiset) maanviljelijät, kotiäidit, sairaanhoitajat, insinöörit, työläiset ja työttömät tuottavat kelpo tekstiä tutkijoiden tarpeisiin. Täytyy aina kuitenkin harkita, onko tutkimuksen kohteena oleva ihmisryhmä tottunut kommunikoimaan kirjoittamalla, vai ko tutkittavasta aiheesta ylipäänsä saada tietoa kirjoittaen ja lukien, vai tuottaisiko

esimerkiksi haastattelu tai havainnointi paremman tuloksen. Erilaisia aineistoja voi tietenkin hyödyntää myös toisiaan täydentävinä (esim. Apo 2002; Helsti 2000; Pöysä 1997).

Kaikki eivät kuitenkaan harrasta kirjoittamista eivätkä osallistu teemakirjoituskilpailuihin. Suuri osa teemakirjoittajista on vanhempaa väkeä. Tämä juontuu osittain myös kilpailujen teemoista; nuori ihminen innostuu harvemmin esimerkiksi kirjoittamaan elämäkertansa. Perinteentutkijoiden katse on usein suuntautunut menneisyyteen. Vastaavasti muistelun ja muistojen kertomisen tarve tuntuu kasvavan iän myötä (Vakimo 2001, 210). Kuitenkin myös lapsia ja nuoria voi lähestyä esimerkiksi pyytämällä koululaisia kirjoittamaan annetusta aiheesta (ks. Korkiakangas 1996; Saarikoski 2001). Kirjoittajajoukon erityispiirteisiin on aina kiinnitettävä huomiota ja poissaolollaan loistavien seikkojen noteeraaminen kuuluu tutkimustyöhön.

Keruukilpailun aineisto ei ole satunnaisotos, jonka sisäisistä määrällisistä suhteista voisi sellaisenaan johtaa yleistyksiä (Pöysä 1997, 48). Tutkimuksen kannalta ei ole kovin tärkeää, ovatko kaikki mahdolliset ihmistyyppit kirjoittaneet kaikista mahdollisista aiheeseen liittyvistä kokemuksistaan ja käsityksistään. Variaatioita tulee joka tapauksessa yllin kyllin, ja yksikin kiinnostava 'tapaus' voi olla tutkimuksen ja huomion arvoinen. Toisaalta tutkija havaitsee runsasta aineistoa lukiessaan jossain vaiheessa myös saturaation, kylläntymisen (Eskola & Suoranta 1998, 62–64). Lisälukeminen ei välttämättä tuo esiin mitään aivan uutta. Tällöin voi halutessaan rajata osan materiaalista tutkimuksen ulkopuolelle esimerkiksi kirjoittajien ikään, sukupuoleen tai asuinpaikkaan kohdistuvien perusteiden.

Tarinaa ja totta

Tutkimusaineiston käyttökelpoisuutta arvioitaessa pohditaan usein, onko se luotettavaa. Millaisin ehdoin teemakirjoitusten voi katsoa kuvaavan niissä luonnosteltuja ihmisiä, menneisyyden tapahtumia, toisia kulttuureita? Miten tekstit ylipäänsä viittaavat niiden ulkopuoliseen maailmaan? Aineistoa ja siitä saatavan tiedon luonnetta koskevat taustaoletukset määrittelevät pohjimmiltaan tällaisten kysymysten mielen. Yksi mahdollisuus on ohittaa kysymys käsittelemällä kirjoitelmia autonomisina kulttuurituotteina ilman viittauksia faktisiin asiointiloihin niiden ulkopuolella. Näin pelkistetty ratkaisu on ani harvoin kiinnostava: kerronnan suhteuttaminen kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen ympäristöönsä avaa aina uusia näkymiä niin tekstiin kuin kontekstiinkin. Asennoituminen tekstin ja todellisuuden väliseen suhteeseen jakaa tutkijat pääosin kahteen päätyyppiin: faktojen etsijöihin ja konstruktionisteihin.

Faktojen etsijät ajattelevat aineistojen sisältävän tosiasioita (ja toisaalta virheelisiä käsityksiä) tutkittavasta kysymyksestä ja todellisuudesta yleensäkin. Näin ollen he vertailevat kirjoitelmia toisiinsa ja muihin lähteisiin pohtiessaan sitä, pitävätkö kirjoittajan antamat tiedot paikkansa (Alasuutari 1993, 78; Thompson 1988, 101–149). Faktojen etsijät laskevat sen varaan, että toiminnan, ajattelun ja ilmaisun välinen suhde olisi suora ja yksinkertainen. Kerrottu olisi siten joko totta – perustuen ensisijaisesti tapahtuneeseen, sekä toisaalta myös tapahtumaa neutraalisti heijastelemaan ajatteluun ja kieleen – tai sitten ei. (Vrt. Alasuutari 1993, 72.)

Faktanäkökulmaa teemakirjoitusaineistoon sovellettaessa ei tarvitse yleensä olla kroonisesti huolissaan, sillä kirjoittajien on todettu sitoutuvan realistiseen tyyliin. Kirjoittajat kertovat suurin piirtein siitä, mistä keruuesite pyytää ja he myös usein ilmaisevat haluavansa kertoa ”totuuden”. (Pöysä 1993.) Totuudellisuuden vakuuttaminen on myös retorinen keino, jolla kirjoittaja ilmaisee valitsemansa genren ja antaa lukijalle tulkintaohjeen: teksti ei ole puuta heinää, vaan se on tarkoitettu vakavasti otettavaksi.

Käytännössä fakthanäkökulman pedantti soveltaminen teemakirjoitusaineistoon on vaikeaa: ihmisten henkilökohtaisen elämän tapahtumista ja heidän ajattelustaan on olemassa äärimmäisen vähän muita dokumentteja, joihin kirjoitelmien tietoja voitaisiin verrata. Tavallinen ratkaisu onkin, että aineistoon uskotaan, ellei mikään ilmiselvä syy puhu sitä vastaan.

Faktanäkökulmaa voi edelleen problematisoida muistuttamalla teemakirjoitusten narratiivisuudesta. Ihmisen muisti ja alitajunta eivät välttämättä jaa varastoitmaansa informaatiota toden ja epätoden kategorioihin. Tapahtumat elävät muistissa mahdollisina kertomuksina, jotka voivat edelleen folklorisoitua, muuttua yhteisöllisen kaavan mukaisiksi. (Knuuttila 1992, 138; Pöysä 1996, 300.) Ei olekaan mitään syytä ylenkatsoa fiktiota silloin, kun tutkitaan ihmisten kokemuksia ja kulttuurista todellisuutta. Fiktio, kuten folklore, sisältää paljon keskeistä kulttuurista tietoa, kuten ihanteita, arvoja sekä ajattelun ja toiminnan malleja. Media ja sosiaalisen vuorovaikutuksen eri muodot tuottavat runsaasti mielikuvia ja mallitarinoita ”aitojen” kokemusten hahmottamiseen ja työstämiseen sekä niiden yhteisölliseen välittämiseen. (Hänninen 1999, 19–23; Pöysä 1997, 300.)

Konstruktionistit ovatkin luopuneet yhden ainoan oikean todellisuuden ajatuksesta. Tämän katsomuksen mukaan kulttuurintutkijalla ei ole millään menetelmällä välitöntä pääsyä todellisuuteen, sen sijaan hänelle tarjoutuu mahdollisuus tarkastella siitä esitettyjä tarinoita, kuvauksia ja tulkintoja. Ajatellaan, että todellisuus on läpikotaisin konstruoitunut eli rakentunut merkitystulkinnoista ja tulkintasäännöistä. Kovinkaan todellisuus ei näyttäyty näin ollen kenellekään suoraan, vaan se

on ihmiselle olemassa ainoastaan merkitysvälitteisesti. Merkitykset puolestaan rakentuvat ihmisten välisessä kommunikaatiossa ja kielessä, jolloin itse kunkin näkökulma ja asema (positio) vaikuttavat todellisuuden hahmottamiseen. Kieltä ei pidetä neutraalina todellisuuden kuvaamisen välineenä, vaan sosiaalisen todellisuuden tuotteena ja tuottajana. (Alasuutari 1993, 38–46; Berger & Luckman 1995; Lehtonen 1996, 16–22.)

Konstruktionistit ajattelevat teemakirjoitusten sisältävän todellisuuden tulkintoja – kirjoittajat kertovat kokemustensa myötä kulttuurisesti mahdollisesta, tyypillisestä, toivottavasta ja ei-toivottavasta toiminnasta (Apo 2002, 17; Eskola & Suoranta 1998, 139–146). Tutkimuksen lähtökohtana on yksilöllisen merkityksenannon kulttuurisuus ja sosiaalisuus (Hyvärinen 1998, 312). Kuitenkin myös tekstit itsessään ovat todellisuutta, eivät ainoastaan ikkuna siihen. Sanat ovat myös tekoja, joilla on seurauksensa. Kirjoitukset perustuvat kulttuurisiin merkityksiin ja rakenteisiin, joita ne tuottavat ja muokkaavat uudelleen (Apo 2002, 35).

Ei ole lainkaan selvää, että tutkija ymmärtää itselleen vieraita kulttuureita, saati kykenee välittämään tätä tietoa toisille. Pyrkimys tehdä oikeutta tutkittaville ja heidän kulttuureilleen on haastava (vrt. Kalela 2000, 88–110). Etevimmätkin kulttuurintutkijat tunnustavat tänään, että he pystyvät vain osatotuuksien esittämiseen (Clifford 1986). Varman tiedon sijasta tavoitellaan hedelmällistä tietoa. Tutkijat pyrkivät saamaan selville jotain kertojien kokemasta todellisuudesta ja sen kuvaamisen tavoista ja yrittävät kääntää tätä tietoa tutkimuksen kielelle.

Tällaista tietoa tavoiteltaessa otetaan vakavasti niin ihmisten tavanomaiset kuin poikkeuksellisetkin, jopa vääristyneeltä vaikuttavat muistot ja kertomukset. Kirjoittajien käsityksiä ja kertomuksia ei nielaista sellaisenaan, vaan ne otetaan analyysin kohteiksi. Kysytään, miksi he kertovat näin. On syytä tähdentää Jorma Kalelan (2000, 90–92) tapaan lähteiden luvun taitoa, sillä lähteet ovat eri tavoin informatiivisia. Ajattelutapa korostaa tutkijan panoksen merkitystä. Tutkijan on mietittävä, onko lähde pätevä vastaamaan hänen esittämänsä kysymykseen, ja hän myös tarvittaessa panee lähteen puhumaan.

Tutkijan täytyy arvioida myös omaa positiotaan eli pohtia niitä henkilökohtaisia ja tieteellisiä näkökulmia, mistä hän tutkittaviaan katsoo. Tutkijalla on aina esioletuksia, jotka vaikuttavat tutkimusaiheen valintaan, aineiston käsittelyyn ja tulkintaan eri tavoin. Neutraalia lähtökohtaa kulttuurintutkimukselle ei ole. (Ks. esim. Peltonen 1997.) Monet korostavat nykyään keskustelua aineiston kanssa ja informanttien roolia kanssatutkijoina. Tällöin kirjoittajia voi arvioida samalla mitalla kuin keskustelukumppaneitaan yleensäkin.

Aineiston käsittely ja tulkinta

Teemakirjoitusaineistoa voi käsitellä ja analysoida monella tapaa. Useimmissa tapauksissa aineisto on ensin saatava helpokäyttöisempään muotoon. Satojen tai tuhansien sivujen teemakirjoituskokoelma on aivan liian iso kokonaisuutena käsiteltäväksi, se ei mahdu sen paremmin kirjoituspöydälle kuin tutkijan muistiinkaan. Teemakirjoitusaineistoa ei yleensä myöskään saa viedä ulos sitä säilyttävästä arkistosta, aina ei edes muitta mutkitta valokopioida. Jokaisella tutkijalla lienee omat tapansa aineiston raakakäsittelyyn, ja nämä menettelyt riippuvat tietenkin tutkimuksen yleisemmistä lähtökohdista ja tavoitteista (ks. Eskola & Suoranta 1998, 150–161). Seuraavassa esittämäni teemakirjoitusaineiston käsittelytapa voi olla paikallaan silloin, kun aineistosta halutaan tehdä sen sisältöä koskevia tiivistyksiä ja/tai pyritään hahmottamaan sen moninaisuutta.

Esimerkkinä kerron väitöskirjani (Helsti 2000) aineiston käsittelystä. Tutkimuksen pääaineiston muodostivat Museoviraston vuonna 1989 järjestämän muistitiedon keruukilpailun kotisyntyysaiheisiin kysymyksiin saapuneet vastaukset. Vastaajia oli noin 800 ja tekstiä kaikkiaan 7780 A5-liuskaa. Koska löysin valmiin materiaalin, työni alkoi vastausten lukemisella ja samanaikaisella sisällön luokittelulla. Kannettava tietokone oli tässä työssä välttämätön. Tutustuttuani alustavasti aineistoon laadin kirjoitelmien kiinnostavimpien piirteiden mukaisen luokittelurungon, jossa oli kolmen pääotsikon alla yhteensä 16 alaotsikkoa. Sen jälkeen loin aivan tavallista tekstinkäsittelyohjelmaa apuna käyttäen aiheenmukaiset tiedostot, joihin sitten kokosin kerrontaa kustakin valitsemastani teemasta³. Poimin kirjoituksista seikkaperäisiä, riittävän pitkiä sitaatteja sanasta sanaan ja merkitsin jokaiseen lähdetiedon eli arkiston koodin ja välillä myös kommentteja. Tässä vaiheessa en vielä lopullisesti päättänyt, mistä näkökulmista aihettani tutkin tai tulkitsen. Keräsin vain runsain mitoin mielenkiintoisia tarinoita valitsemistani teemoista ja pyrin saamaan tolkkua kentästä, jolle olin nyt saapunut. Samalla rajasin myös joitakin aihekokonaisuuksia tutkimukseni ulkopuolelle. Tätä vaihetta voidaan nimittää raakahavaintojen teoksi (Alasuutari 1993, 23).

Laaja, yleensä käsinkirjoitettu aineisto saadaan tällä menettelyllä tiivistetyksi yhteen mappiin mahtuvaksi kokonaisuudeksi. Koska sitaatit ovat myös tietokoneen muistissa, niitä on helppo poimia sieltä myös tutkimustekstiin.

Aineistolähtöisessä tutkimuksessa – mitä teemakirjoitusaineistoon perustuvat työt yleensä ovat – sen paremmin teoreettisia näkökulmia kuin kysymyksenasettelujakaan ei kannata lyödä lukkoon ennen kenttätöitä eli aineistoon tutustumista. Lähteitä lukemalla syntyy aina uusia tutkimusideoita ja vastaavasti vanhoja karisee pois. Tutkijan lukeneisuus ja esiyymmärrys aiheesta vaikuttaa kuitenkin olennaisesti

siihen, mitä aineistosta "nousee" (Apo 2002, 28–29). Aineistosta ei nouse mitään sel-laista, mitä tutkija ei ymmärrä tai halua nostaa. Satu Apo on kuvannut hyvin aineis-ton tematisoinnin ja merkitysrakenteiden poiminnan prosessia tutkimuksessaan *Vii-nan voima* (2002), joten en selosta sitä enempää tässä.

Raakahavaintojen tekemisen jälkeen ovat vuorossa havaintojen ihmettely, pelkis-täminen ja tulkitseminen. Yleensä "kootut sitaatit" on syytä sijoittaa sekä kulttuu-riseen että tieteelliseen kontekstiinsa. Havaintoja katsotaan nyt tutkimuksen kysy-myksenasettelun mukaisesti perustelluista ja rajatuista näkökulmista (Alasuutari 1993, 23–33). Analyysivaiheen myötä tutkimuksen abstraktiotaso nousee ja kirjalli-suusviitteet lisääntyvät. Ilmiöitä kuvataan ja selitetään käsitteellistysten kautta.

Tarkastellaanpa vaikka yhtä lukua Jyrki Pöysän tutkimuksesta *Jätjän synty*. Otsi-
kon "Metsäläisyys ja sivistys" alla Pöysä käsittelee sellaisia tarinoita, joissa jätkä on tekemisissä herrojen, rouvien, pappien tai lainvartijoiden kanssa taikka jätkä koh-taa modernin yhteiskunnan kaupunkimatkoilla tai joukkotiedotuksessa. Tarinoiden merkitysnapojen huomataan liikkuvan käsitteiden herra, sivistys ja valta ympäril-lä. Näiden puitteissa kertomuksissa tematisoituvat vaihtelevina kokoonpanoina yh-teiskunnan hierarkkisuus, jätjän "metsäläisyys" ja vallankäytön kohteena oleimi-nen, kuten Pöysä tiivistää. (Pöysä 1997, 241–265.)

Pirkko Sallinen-Gimpl puolestaan tutkii väitöskirjansa *Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen* yhdessä alaluvussa karjalaisten ja länsisuomalaisten juh-latapoja. Näitä käsittelevän kerronnan hän pelkistää erilaisiksi juhlamalleiksi. Salli-nen-Gimpl rakentaa ja luonnehtii malleja käsitteillä polarisoituminen (länsisuoma-laiset) ja yhteisöllisyys (karjalaiset). (Sallinen-Gimpl 1994, 121–141.)

Tutkija voi myös tarttua aluksi näennäisesti yhdensuuntaisten tekstien eroihin ja hahmottaa niiden variaatioita. Väitöskirjani luvussa "Työ naisen kunnia" käsittelen kerrontaa, jonka aiheena on lasta odottavien ja vasta synnyttäneiden äitien työnteko. Työ ja synnytys kuuluivat kertojien kokemusmaailmassa monin tavoin yhteen. Tar-kemmassa luennassa hahmottui laaja kokemusten ja kannanottojen kirjo: äitien työ voitiin nähdä milloin itsestäänselvyytenä tai lääkkeenä, milloin kunniana tai kirouk-sena, maatalouden toimivuuden ehtona, perheen sisäisen vallankäytön näyttämönä, ammatillisena pätevyytenä, vähään tyytymisenä jne. Työnteko oli yllättäen päätee-ma, jonka kautta kirjoittajat tarkastelivat äitiyttä ja synnytystä. Kysymys ei siis ollut suinkaan vain "etnografisesta faktasta", äitien raadannasta, niin kuin aluksi näyt-ti. Loppujen lopuksi tiivistän ja tulkiten kerronnan runsaudesta kulttuurisen ihan-teen. 1900-luvun alun agraarinen ihanneäiti oli vahva, loputtoman työteliäs ja yksin selviytyvä aviovaimo. (Helsti 2000, 95–171.)

Tutkimuksen kirjoittaminen

Tutkimuksen kysymyksenasettelu täsmentyy kirjoittamisen myötä, joka sekin on yleensä monivaiheinen prosessi. Kysymyksenasettelun on syytä olla selkeä ja kohdullisen suppea – omasta kokemuksestani voin sanoa, että runsas ja herkullinen aineisto vie helposti mennessään ja houkuttelee hillittömään intoon ”kertoa kaikki”. Tämä ei kuitenkaan ole mahdollista. Työn on pysyttävä rakenteellisesti koossa, eikä sen laajuuttakaan voi mielin määrin paisuttaa. Lukija ilahtuu enemmän muutamasta perusteellisesti käsitellystä teemasta kuin kaikenkirjavien hajahuomioiden tulvasta.

Teemakirjoitusaineistoa käytettäessä tutkimuksen tärkein sanottava pohjautuu yleensä aineistoon ja sen tulkintaan. Tämän vuoksi esitetään usein runsaastikin sitaatteja kirjoituksista. Katkelmien avulla voi kulttuuria kuvata eloisammin ja moniäänisemmin kuin omilla tiivistyksillä. Lukija voi kulkea tutkijan kanssa osin samoja polkuja tutustuessaan alkuperäiseen aineistoon, hän voi myös tehdä vaihtoehtoisia tai täydentäviä tulkintoja kirjoittajien kertomasta. Esittämällä otteita aineistosta tutkija tekee myös oikeutta ja kunniaa tutkittavilleen, joita ilman tutkimusta olisi ollut mahdoton kirjoittaa. Tutkija voi myös ajatella antavansa tutkittavilleen äänen⁴. Aineistositaattien ja oman tekstin yhdistäminen on joskus vaikeaa. Kömpelyys, johon helposti sortuu, on teemakirjoittajan sanomisten kertaaminen tutkijan äänellä. Sitaatteja on tietenkin kommentoitava, mutta mielellään henkevästi keskustelua eteenpäin vieden. Tutkimuksen tekstin saa sujuvaksi kun käyttää sitaatteja kuten romanikirjailijat dialogia: osana kerrontaa (Alasuutari 1993, 250).

Tutkimus ei voi olla pelkkä sitaattikokoelma, vaan siitä täytyy ilmetä selkeästi myös tutkijan omat tulkinnat ja teoreettinen viitekehys, kommunikaatio tiedeyhteisön kanssa. Toisiin teksteihin viittaaminen ja oman tekstin rakentaminen dialogiseen muotoon niiden kanssa on yksi tieteellisen tekstin ominaispiirteistä. Missään muussa tekstilajissa intertekstuaalisuus ei ole yhtä ratkaisevassa asemassa. (Luukka 2002, 19–21.) Tutkimuksen sisällön ja muodon rakentamiseen on olemassa useita vaihtoehtoja, joita on myös kutsuttu tarinoiksi: hypoteesitarina, analyttinen tarina, dekkaritarina ja dialogi (ks. Törrönen 2002, 30–37). Teemakirjoitukset lähdeyyppinä eivät sinänsä sanele tutkimuksen rakennetta, mutta keskustelun laatimiseen ne ainakin soveltuvat erinomaisesti. Vaikka tutkimuksen pyrkimyksenä olisi antaa ääni tutkittaville, ei tilanne kuitenkaan voi olla tasa-arvoinen. Tutkija valitsee aiheensa ja aineistonsa, päättää kysymyksenasetteluista, teoreettisista ja metodologisista valinnoista ja kantaa vastuun tulkinnoista. Hän myös jakaa keskustelun puheenvuorot ja tekee niistä johtopäätöksensä.

LÄHTEET

Painetut lähteet

- Alasuutari, Pertti 1993. *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Apo, Satu 1995. *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Apo, Satu 2002. *Viinan voima. Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajatteluun ja -kulttuuriin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 749. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Aristoteles 1994. *Runousoppi*. Helsinki: Otava.
- Berger, Peter & Luckmann, Thomas 1994. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Burke, Peter (ed.) 1991. *New Perspectives on Historical Writing*. Cambridge: Polity Press.
- Clifford, James 1986. Introduction: Partial Truths. – James Clifford & George E. Marcus (eds.) *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*, 1–26. Berkeley (CA): University of California Press.
- Dunaway, David K. & Black, Willa K. (eds.) 1996. *Oral History. An Interdisciplinary Anthology*. Second Edition. Walnut Creek (CA): Alta Mira.
- Elore 2/2002: http://cc.joensuu.fi/~loristi/2_02/sis202.html
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Fentress, James & Wickham, Chris 1992. *Social memory*. Oxford: Blackwell.
- Helsti, Hilikka 2000. *Kotisyntytysten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalistuksen konflikteista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 785. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 1985. *Teemahaastattelu*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hyvärinen, Matti 1998. Lukemisen neljä käännettä. – Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen & Anni Vilkkonen (toim.) *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*, 311–336. Tampere: Vastapaino.
- Hänninen, Vilma 1999. *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Järvinen, Irma-Riitta & Knuuttila, Seppo (toim.) 1982. *Kertomuserinne. Kirjoituksia proosaperinteen lajeista ja tutkimuksesta*. Tietolipas 90. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kalela, Jorma 1984. Mitä on kansanomainen historia? – *Kotiseutu* 4/1984, 179–182.
- Kalela, Jorma 2000. *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Hanki ja jää & Gaudeamus.
- Knuuttila, Seppo 1984. Mitä sivakkalaiset itsestään kertovat – kansanomaisen historian tutkimuskoe. – Veijo Saloheimo (toim.) *Yhteiskunta kylässä*. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja n:o 61. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Korkiakangas, Pirjo 1996. *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Kansatieteellinen Arkisto 42. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Lehtonen, Mikko 1996. *Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia*. Tampere: Vastapaino.
- Lilja, Agneta 1996. *Föreställningen om den ideala uppteckningen*. Skrifter utgivna genom dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, Ser. B: 22. Uppsala: Dialekt- och folkminnesarkivet.
- Linde, Charlotte 1993. *Life Stories. The Creation of Coherence*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Lonkila, Markku & Silvonen, Jussi 2002. Laadullinen tekstianalyysi ATLAS.ti 4.2. –ohjelmalla. <http://www.valt.helsinki.fi/atlas/atlas/s2002/lonsil.pdf>
- Luukka, Minna-Riitta 2002. Mikä tekee tekstistä tieteellisen. – Merja Kinnunen & Olli Löytty (toim.) *Tieteellinen kirjoittaminen*, 13–28. Tampere: Vastapaino.
- Ollila, Anne (ed.) 1999. *Historical Perspectives on Memory*. Studia Historica 61. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Peltonen, Eeva 1997. Muistojen sodat – muistien sodat. – Katarina Eskola & Eeva Peltonen (toim.) *Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54, 88–144. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Peltonen, Ulla-Maija 1996. *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan rakentumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 657. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Peltonen, Ulla-Maija 2003. *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 894. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Perth, Robert & Thompson, Alistair (eds.) 1998. *The Oral History Reader*. London: Routledge.
- Portelli, Alessandro 1991. *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories. Form and Meaning in Oral History*. Albany & N.Y.: State University of New York Press.
- Pöysä, Jyrki 1993. Ei palkinnon toivossa. – *Elias* 4/1993, 16–18.

- Pöysä, Jyrki 1997. *Jätkän synty. Tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 669. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Roos, J.P. 1987. *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkertoista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 454. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saarenheimo, Marja 1997. *Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muistaminen*. Tampere: Vastapaino.
- Saarikoski, Helena 2001. *Mistä on huonot tytöt tehty?* Helsinki: Tammi.
- Sallinen-Gimpl, Pirkko 1994. *Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen*. Kansatieteellinen Arkisto 40. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Siikala, Anna-Leena 1984. *Tarina ja tulkinta. Tutkimus kansankertojista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 404. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Thompson, Paul 1988: *The Voice of the Past. Oral History*. Second Edition. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Tigerstedt, Christoffer, Roos, J. P. & Vilkkö, Anni (red.) 1992. *Själöbiografi, kultur, liv. Levnadshistoriska studier inom human och samhällsvetenskap*. Stockholm: Symposion.
- Törrönen, Jukka 2002. Tieteellisen tekstin rakenne. – Merja Kinnunen & Olli Löytty (toim.) *Tieteellinen kirjoittaminen*, 29–50. Tampere: Vastapaino.
- Ukkonen, Taina 2000. *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 797. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vakimo, Sinikka 2001. *Paljon kokeva, vähän näkyvä. Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäntähtäyksistä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 818. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vilkkö, Anni 1997. *Omaelämäkerta kohtamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 663. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Viitteet

- 1 Muistitiedosta, muistelusta, elämäkertoista, suullisesta historiasta ja teemakirjoittamisesta: esim. Apo 1995 ja 2002; Burke (ed.) 1992; Fentress & Wickham 1992; Dunaway & Black (eds.) 1996; Eskola & Peltonen E. 1997; Helsti 2000; Hänninen 1999; Hyvärinen, Peltonen & Vilkkö (toim.) 1998; Kalela 2000; Korkiakangas 1996; Lilja 1996; Linde 1993; Ollila (toim.) 1999; Peltonen Ulla-Maija 1996 ja 2003; Perth & Thompson (eds.) 1998; Portelli 1991; Pöysä 1997; Roos 1987; Saarenheimo 1999; Thompson 1988; Tigerstedt & Roos & Vilkkö (red.) 1992; Ukkonen 2000; Vilkkö 1997.
- 2 Kertomusperinteen tutkimuksesta ks. Järvinen & Knuuttila 1982 ja Siikala 1984. Vilma Hännisen (1999) tutkimuksessa on laaja narratiivisen tutkimuksen bibliografia.
- 3 Laadullisen aineiston analyysiin on kehitetty myös erityisiä ATK-ohjelmia. Ks. esim. Lonkila & Silvonen 2002.
- 4 Teemakirjoittajien henkilöllisyyden suojaaminen on tärkeää etenkin arkaluonteisissa aiheissa. Kirjoituksiin viitataan yleensä arkiston koodeilla ja tekstiotteiden tunnistettavia tietoja kuten henkilö- ja paikannimiä muutetaan tarpeen mukaan. Tutkimuksen etiikasta ks. *Elore* 2/2002.